

ԲՐՈՅԱԿԱՆ, ԱԽՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՈՒԵՍՏԻՑԵԿԱՆ

Ճ. 849 1902

Տարեկան 10 ֆր. ուղի - 4 րր.:
Վեցամսանոց՝ 6 ֆր. ուղի - 2 րր. 50 կ.:
Մեկ թիվ կարտ 1 ֆր. - 50 կ.:

Թիվ 12. ԳԵԿՑԵՄՔԵՐ

ՀԱՅՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԵԿՇԵԾՈՒՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՀԱՅՈՒՆԵԼՈՒ
ԲՈՆԱԲԵՐԵՐԵՐՈՒ ԳՐՈՒԹԻՒՆ
(Տարբառապետական)

Է.

Ամերեան հարստութեան ժամանակ բանականէ մերու-
թերաբնակ, ըստ ինձ Խորդութիւնի և Կորու-
թի Զ-Ֆ-Յ-Ե-Լ-Բ-Դ-Ր-Ռ-:

իշխանգեան բանականէ մերու ծագման ասին մեր
ցարդ ըստուները լցոն մա-
տենագրաց ցիր աստ անդ
միշտապահ պատահա-
կան կամ հարեւանցի
աւագութեաներին
սահպատ էինք քաղե-
լով ի մեջ ամփակել, այս
պատառաւ իսկ մերը ըստ
ուսումնաբարութիւնը, եթէ ոչ ամ-
բողջովին, գույքայ մասսար իւղի
պահպան ըստ համար — բազադրա-
կան կամ լաւ եւու հիւսւածական
մ'ունեցաւ. Այժմ առաջնորդ մեղի
կը հանդիսանայ ինձ Խորդագբէ, որուն "Ախտաբ
ալ մասակի վա՛լ մասալիկ, անոն գրքին ամենայն

մասամբ վատահելի ու ժամանակակից առաջին
կորդի ստուգապատում աղքիւր ըլլալը բնա-
խնդիր չի վերցներ, Խորդագբէ արաբական պե-
տութեան վարչական մարմանը մէջ նշանաւոր դիրք
մ'ունենալին զատ, նաեւ բարեկամական սերտ
յարաբերութիւն ունեն բնազնագույն հետ: Անը
պաշտօնական ու վաւեր աղքիւներէ ժողվելով՝
գոած է բնագանեան պետութեան քաղաքային-
վիճական վարչութեան ստորագրութիւնը, որ
ըստ de Goeje 840 և 845ին մէկըր՝ որ է ըսել
— թէսուրույն եւ անոր որդւոյն Միքայէլ Արշակ
կառավարութեան ժամանակ գրածը ըլլալու է:
Այս գործը մեղի կը ներկայացնած է եւս և
Հայոցդոյն (813—820), Միքայէլ Թօթումին (820—
829) և ասոր որդւոյն թէսովիդեայ (829—842)
կառավարութեան ժամանակ արեւելեան հռոմե-
ական վեռութեան անհցած յօրինածութիւնը:
Սակայն Վարդայ (Bardas) քրած վարչական քանի
մը փոփոխութեանցը մասին այն պարհի մէջ
ամենեին յիշասակութիւն մը ըլլալը, ի հարկէ
կը սակայ զնել համարելու թէ, մատասն իւր
ծագութիւնը Միքայէլ եւ թէսովիդ կայսերաց
ատեն, Ամբրաքիւտաց արքունիքը համազ բերա-
նացի ու գրաւու լիւրէն միոյն ինայ աաած ըլլալ:
Տեսնենք սակայն թէ ինքը — ինձ Խորդագբէ,
Մուսավար ինձ արի Մուսավիր ալ Ձարափի ճոխու-
թեանը վայ յեցած ինչ կ'ըսէ (de Goeje թ.
77 թ.):

Ըստ վայութեան Մուսավիր ինձ արի Մուսա-
վիր ալ Ձարափի, համական պետութիւնը կը
բաժնութ տասնուշոր նահանգքի: Այս նահանգ-
ներէն երեք յայնկը ծովու կը տարածաւին:

1. Թափկան (Խել) դաւառ, որ կ. Պոլոց

1 Ըսթերցաւեանց պետական թիւնը եւ Ցալսիա
թալսաւ, թալսաւ, ուսոի թալսաւ եւս թիւր ընթեր-

շուրջը կը տարածուի իւր սահմաններն են, որ
բեկելքէն նեղոց (Կ. Պալյա) որ կ'երթագութիւնը
Ասորց Ծովը իսկ արևմտան կողմն իրեն սահ-
ման ունի սահացա ծովէն (Ան Ծովը) մինչեւ
Ասորց Ծով տարածուող պատը (المرأ), որուն
երկայնութիւնը օրւան մը ճամփայ է: Այս պատը
Կ. Պալյան հրայրու օրւան հեռաւորութիւն ունի:
Այս սահմաններն են, հարաւան Ասորց Ծով,
իսկ հեռաւին սահացա ծովը:

2. Տարակիս (Հայ) գաւառ, որ տուածնցն
ետքեւ կորմի կը տարաբածուի: Խոր սահմաններն
են, արեւելքն պատը հարաւէն Մակեդոնիա,
արեւմոտքն Իորջանաց երկիր (Բուգար), հիւսի-
սէն Խոզոց Ծովը: Գաւառին երկայնքիթիւնը
15 օրքն ձարայ է, իսկ լցոնութիւնը՝ 3 օրքն:
Տարա ամբող ունի:

3. Πακιστανήριο (پاکستان) — Συνορ. με Αζ-μαντζίνεριν δια, αρκετές φορές άμωμη, ζωραίες ουπρινγάς τροφή, αρβελικούρετες ή ημεταναστες έρημοι (al Skalabat), ή στριμούτες βραχώδων έρημοι. Εγγύων άνωμανηρίν θερμήμενοί είναι μεταξύ 15 ορών άνωμανηρίας, ή πιο λεγόμενοί είναι οι ορώνες έρημοι ή άμωμη ουπρινγάς.

Յայոկոյս նեղուցի գտնուող, տասնումեկ նա-
հանգներն են՝

4. Ավելաջունիա (Ովական), որ հինգ ամրոց
ունի:

5. **ԱԼ-ՕՓԹԻ-ՇՄԱՏԻ** (պահուածութիւն), անուն
մի, սր կը շնանակէ սունկն եւ ակնու: Ալ յա նահանգն
ունի երեք ամիսց եւ սիբունեղիսա անուն Քաղաքը, որ
այժմ աւերակ է:

6. ԱՀ-Օրսկի (Չափալի), նահանգն ունի
տառա ամրց եւ Նիկիս անոն քաղաքը, որ Ծովին
ութիր մըն հնուու է, 12 ամու երկանութիւն
ու 7 մզն յայտն թիւն ունեցած անոն ջրոյ ըմբ
Մ' շնչերք ընտանած է, ճիմի մէջ իրեն կևու կայ: Քաղա
քին եւ թիւն մըն հաղորդակցութեան գունակ մը
կայ: Ի դիպուածի որ, քաղաքին բնակչացը մեւէ
մասնաւ մը սպանայ, կանոյ ըն ու տղաքը նաև
անսեցնելով, ըմբն լերանց վրայ զանոնք կ' ապաւ
հազարնեւ:

7. Տարիամսի (Կոյս) ունի Ավախո (Եվկեսոս) ամուր քաղաքը, ալ-Ավախ շրջանակին մէջ, եւ ուրիշ չորս ամրոց և Նիփուս տրամադրեած քաղաք է: Այս քաղաքին մղիթին փայտ արաբական արձանագրութեան մէջ է, ի հշտակայ Մարտամայի յարթութեամբ չունդայեցու երիբու մնանեած:

ցուածոյ ձեւ. մըն է՝ Թափրա անուան, որ Կ.Պոլսոյ դաւագին անունն էր: Ծն. de Goejeß.

Խաղաց ժող անոնքն ածանցուած է Կովկաս
ին. Առաջ մասն Կահինը ազգ մասունք.
Եթեցու մասն ընազարք գրած ո՞ւ ի ոչ այլոց
Dorn. Auf die Chazaren bezügliche Nachrichten des
orientalischen Historikers Tabari. Journ. Min. 1844, Bd. 43.
Abteil. II 1—25, 87—98. — J. Klapproth. Mémoire sur les
Kbazars, Mémoire relatifs à l'Asie 1823 t. 1 p. 147—156.
Ժ. Թ.

8. Ան-Կաթոլիկոս (Տաթևոս), պյօնիքն՝ Արեւակը, Այս Խաչանդը հռոմեական պետութեան ամենամեծ Խաչանդն է. ունի Ամուրիս քաղաքը եւ

երեսուն ուրիշ ամբողջ Այս նահանգին մասը կը համարուի նաեւ ալ-Բիտին եւ ալ-Մուրաթ ալին։

Գույքը ամերից աւ ուսում։
10. Ալ-Բակուլար (الباقر), հսու կը տեսնուի
Անկրիբիս Քաղաքը, Սամանլա եւ ուրիշ տասուիրեք
ասպառու։

11 ԱԼ-Արմենիակ (արմենակ) ունի Կոլունիա

12. Խայտիա (Հ. Ա. Հ.), որ Հայաստանի (Արմե-

նիս) սահմանակից է եւ վեց ամրոց ունի:

15. Սալութիս (Pylae) Ասորեսց Ծովական
քող, որուն ասհմաններն են Թարառու եւ ալ-Լա-
մես գետը՝ Կահանգիս կուսակալին պաշտօնն է
Կիրմէրու քայ (Pylae Cilicae) Հսկել. Այս նա-
և այլ անուններու մեջ առաջանաւ է Պա-
լաւական անունը՝ Ասորեսց Ծովական

14. **Ալ-Կաբադակ**, որուն սահմանեներն են՝
Թարսոսի, Ագանայի և ալ-Մասիսայի լըսները;
Ու անհանեն ամպողեռուն ևսուեն են՝ կոտա-

Հասին, Անթիգապա, ալ-Ամրար եւ Դու'լ Կիլաւ, Այս վերջնինը ամբողջներով շշնապաստուած եռ մըն է: Արքացիք ասոր Դու'լ Կիլաւ (դշայ ամբոց-

առաջաւ տասնուշը ու ուրիշ աշխատ կայ ։ Եթէ ազգ
Երկրին մէջ կը գանուին՝ Մաշնեա, Բալմնաս,
Երանեան պատաս, Կոննիա, Մաշներիքա, Բագալա,
Բարբարա եւ Սամանուն դղեակիներք :

ՀԱՌՈՋՄԱՆԵԿՑԱԾ (ալ-Ռում) Պատրիաց թիւը
միշտ տասուեկրու է, որոնց վեցը կոստանդնուպ-
պոլիս (ալ-Կոնսթանտինիա) իսկ Թավածները

գաւառական և կո խասիք Այս լարադրիներն սե զարտարքական և մասնակի կո խասիք, Պատարի Անշիրայլ, Պատարի կ Սրբնիչակի, Պատարի Տարավիկի, որ Կաստանի ծառու պարույք ետք էր, Բորշանի քով երկիր մըն է, Պատարի Սիթիկից (Սիթէլիա) որ Սփրիդէ դիմաց մծատարած կը լի որ մատանակ թագաւորութիւն մըն է, Պատարի կ Սարտանայլ, որ Ծովուն բոլոր կղղեաց մըն կ արեէ:

Արաբացի հեղինակին տուած այս ծանրա-

• 3. *Abenteuer u. Krieg. Akten des Goethe-Archivs und Bibliothek*

ମୁହାଦ୍ ପାଇଁ କୁଣ୍ଡଳ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାରାଜଙ୍କ ପାଇଁ ପରିଚୟ କରିଛନ୍ତି

Բանակը կը ջնաս Աջ թութայ, Ճեխտուռն Կվիթօքան
Ըմբ երգուած էն ու պատասխանէ. անք Ամի միոր է՝
340, 341. սակայ անդայացի մասին է: Ուստի եւ ըլլորդին
անհին է քանակի ու Պայոց. ծ. 6. 15. Խարագան
Կչիտրան էն ու իր գրի սրբա Խնմաքրելով Կիստրա
ուրագացի: Նեկան Հարց Հնան հրատափան թեան մէջ
Հշչիորուն Ըմբ երգուած էն ու թեթև մէջ երգուածու-
թիւն ցի տար ճռապարա մէջ եւս նյուպէս ըլլաւան,
սակայ մաս կողման ալ Հայոց մայս Վերաբար նեւը
հանօթ առաջ առա ամենէն իւ տպանաւ ձաւ:

նասիրութիւն մը, որուն առաջին քայլն առած
էր Դէքքէրէկի՞ իւր օբանձլել, այս նիւթին նայող՝
կի ուսումնամատութեամբուժութեամբ¹, որ գժբախտաբար
Քիւզնդապահաց կողմանէ ըստ պատաժամի չշնաւ-
հասուեցաւ Արարագիտին² Քիւզնը ու ի վերա-
սիանոնց իրարու հետ շփոթելց բնաւ պատճառ
մը չէ զինքը մեզադրելու, եթէ միւս կողմանէ միա
դնեան ըլլացն, որ իւր այս ուսումնամատութեան
րովանդակ չշնչը կազմուած էր Օքարագիտան
ձեռագիրն մատակարած ներց ատածէն:

Τονεικήθιμον κρίνων αρχή Τονεικήθιμον - Θωρακήθιμον ευστόδησης
την αγαπητήν μου, ασθενηποληθήρην την πεπονιτσήρην Ερήμου
μέδον μαστού, ήρη την παντοποιητήν, «την Αγάνθην όρε, ουρανούσημον
τροποληπόν,» τελεί «την Αγάνθην όρε, γαμήκησαν την θηληστήν,^η
Γραιφαραγγήν γραπτόν αγράν δέντον παντοποιητήν, ήρη την
μανιφαστασιανώντας ευστάσιαν αιμηναγήν ιψήκτηφορην Β.··
αιωνικούπονταν πριγανηπέτων απληστρων γεωθάνειμάντων τη-
τηναγκήν. έπιστυναγάξαν δέ τὰ στρατεύματα, οὐ
μόνον ἐκ Θρήκης, ἀλλὰ καὶ τῶν περατικῶν
θεμέάτων (Θεοπίτης); Κέρρηθναν γωνιανθάνων Βερήγη
την Αγάνθηνέρρην τὰ περατικά θέματα ζωιαρικών
ανθοποιών ήρη λήγουσανθής; Ήγην ονδην ήρη την ουαναρωτήν;
Επειδή Λαονανθήνην, θέματα τῆς δύσεως ήγουν
τῆς Φεδρόπητης τελ θέματα τῆς ανατολής ήγουν
τῆς Αστας.

Սբ՝ արքացի մատենագրեն քաղաք
ծանօթութեանց մէջն ամենայսրգին է, մինչեւ
այս ժամանակ հասարակական անծանօթ մասցած
թափառ թեմը, զոր քա ու Գօյեյի թափառ կար-
դալու և ու դիշ Տաքրու խալօսւուն ծեմա,
Պետութեան մայրաքաղաքը, մերձակայ արուար-
ձանեայ վայրերովը հանդեր, մինչեւ Անսատա-
սեան պատր ինքառութեանց թեմը մը կը կազմէր: Տե
Գօյեյի բրած այս սրբագրութեան ճշութեանը
մասին համբառական ունեւ տարակոյ կամ գժուա-
րութիւն մը շնչաց. զայս կը հաւաստ այն նահան-
դին մէկ սոտրագործինը, զոր Մատուարիէն քա-
շելով հոս յայտած կը բրերէն: Թայլայ նահանդ
(Ալ լո դրի սիրակ փի. Նկ), ուր կը գտնուի կոս-
տանդուապիշու իւր սահմաններն են. արեւելքէն
նեղուցը, որ խազրաց Ծովին մինչեւ Ասորց
Ծովը կը ձգուի, հարաւեն Ասորց Ծովի, ա-
րեւմորթէն պատ ու, Ոսորց Ծովին մինչեւ
խազրաց Ծովը կը բրինայ եւ կը կօսուի Մաթուն
Ցիսոս (աշխատ նշան), նշանակութիւնն է երկայն
պատ: Այս պատին երկայնութիւնը չորս օրւան
ժամքից է եւ երկու օրւան հեռաւորութիւն ունի
ի. Պոսէն: Այս նահանդուններ մեծ մարզ կը բազմանայ
թագէրք և որոնք թագաւորին եւ պատրիարք կը
պատկանին – եւ արտավարքի:

Τῆς Τάφρου καὶ τοῦ Τείχους βέβη
ιγῆν αρρένωπος μὲν ἐνταῖς οἰκούσιοις ἔταιροι
αὐτῷ παῖδες γενόμενοι μέλιται μανθάνειν
ἔργον οὐκέτι θεωροῦσιν· θεούποικαν δέ
ταῖναν μάρτυρα παρεκάβειν ζωμάρ' ποιεῖσθαι

Δημοσία, απολαύσετε την μη απόδικη πολιτική, προτείνοντας στην Επιτροπή για την επένδυση στην αγορά της Ελλάδας. Το πρόγραμμα που προτείνεται στην παρούσα παραγγελία, θα δημιουργήσει στην Ελλάδα νέα αποθέματα για την ανάπτυξη της χώρας, καθώς θα δημιουργήσει νέες αποδόσεις στην αγορά της Ελλάδας.

Թթակեան բանակաթեմբ սահմանագահութեան պաշտօնն ունէր ընդգեմ հիւսիսյին ուղաց: Մարդիկեա օրով արքէն այս բանակաթեան մեջ անոնքը յիշատակուուած կը ոգտնենց: Թթակեան նշանքը ընդգեմ Աւրաց եւ յետո նաև Աւաներու եւ Բուգրանիերու դէմ ստիպուած էին իւլիզանգեան պետութեան եւրոպական Երկիրները պաշտպանել, օրս ընդգրածիան ինիւնը՝ նորամօք որուուներու պատճառաւ, իւթալով ու նուզեց:

Սակեդունիի իր առանձին թեմբ մը Ը դառն վերը կը յիշատակուի: Այս թեմին մզի տանօթ առաջն Հրամանատարը եղած է (813) Տափանէն պատրիք եւ Հրամանատար Անվետութիւն: Թթէոփ: Ուստաքիսով Աւաներու վայա պատճառը յարթանակին վարժէ եղաւ, Մակերտիսիոյ Թթակիսէ անջատութիւն, ուրոյն բանակաթեմբ մը վերասուլց:

Պեղապանէսեան թեմին ծագուած Ը. դարուն Ան-նուն իւ ու ան-անուն ենաւ, ու ան-անուն

ପ୍ରତିକାର ଏବଂ କିମ୍ବା ଅଗ୍ରପଦାନ୍ତରେ ଫ୍ରାଙ୍କ ନାମରେ ରଖିଲା
ଯାଇ କି କେବଳ ଆଶୀର୍ବଦୀ ପାରାପଦାନ୍ତରେ ନେବା କି ବେଳିକରାଣ
ଅର୍ଥାତ୍ ପରିପାଦାନ୍ତରେ : କେବଳା ଭେଦିଲା ଦ୍ୱାରା ପାଇଲା କେବଳ
ଜୀବାନକାନ୍ଦାନାଟ୍ ଯାହାନ୍ତିରେ ନେବା ଦ୍ୱାରାମାତ୍ରାକ୍ଷରକ୍ରମେ କୁଣ୍ଡାଳ
ପାଇଯାଇ : କିମ୍ବା ଅଗ୍ରପଦାନ୍ତରେ କେବଳ କୁଣ୍ଡାଳ କିମ୍ବା କେବଳରେ
ଆଶୀର୍ବଦୀ ପାରାପଦାନ୍ତରେ ନେବା ଦ୍ୱାରାମାତ୍ରାକ୍ଷରକ୍ରମେ କୁଣ୍ଡାଳ
ପାଇଯାଇ : କିମ୍ବା ଅଗ୍ରପଦାନ୍ତରେ କେବଳ କୁଣ୍ଡାଳ କିମ୍ବା କେବଳରେ

Անցիկն այժմ ատիկան բանակածեմբուտ
Ովթիկն՝ անձնապահ զօրց գումարտակը,
Երեք զօրաքամնիք ի բաժնութեր՝ Պատվագանիք,
Ապահմանուն և Աղիկիկն՝ Հայու հաւասական է
որ, այս բաժանման հեղինակը Կոստ Կոպրանիմո
խայրն ըլլայ: Արտաւազը կործանմանէն ետքը:
Արտաւազը՝ կոյսութիւնը, մինչ լիվաչակիւ
ուղղ վերջին թիկնապահապեսն եղաւ: Այս գէ պէտ
պահման տուու ատիկի թիկնապահաց պետին
ունեցած հզօր իշխանութեան շափառուելուն:
Դրեբէ ասոր նման պատճուք եղած պիտի ըլլան
այսկան բանակածեմբն հրամանատարին եւս ու-
նեցած իշխանութեանը նուազելուն, զօր քիչ մը
ուրա պիտի տեսնելու:

Հաւանական է թէ Ռիփիկինի պյա աստիճան-
արկութեան հետեւութեան ըլլայ, միշեւ նցի
ժամանակ այն գումարտակին բարքագիր հրամա-
սարարին թեան հետ կցուած «Դարակիկ, սփրոզով»
հրամանատարին վրայէն բարձրէւ: Ենիք եւ
1786ի միշտականած Ռիփիկինի հրամանատարը

¹ M. C. Desfrémery, remarques sur l'ouvrage géographique d'Ibn Khordadbeh et principalement sur le chapitre qui concerne l'empire Byzantin. Journal Asiat. VI. Série T. VII. 1868 t. 2 239 ff. *مُعَاوِيَة* à *سَمْبُولِيَّة* p. 265 ff.

կցուած Բուհելարին ո՞չ շատ մեծ ատարած բնակիվ եմին Հրամանաւարքին թ դպրու ի պատճեն Պատրիք յօրը թագավոր շատ զարմանաւ միջնդեմ անդին մենայն ատեն յիշեւան և կած իւր հաւատարմութեամբ համբաւաւր թռափ սին բանակաթ եմի զորք էր այս բարձրաստիճ տիտղոսէն: Տարակյու չկայ որ Բուհելարացւոց իրենց Հրամանաւարքն 793ին պետք թեան ցաւուած մեծ առայութիւնը զինքն պատիքի վաճառ արժանացցոց:

Այս ժամանակին սկսեալ պետութեան չ
շարունակեալ գոգում մէ կը տեսնալ մժամա-
րած հրամանատարութեան սահմաններն ամփ-
փելու, որպէս ի վըլլյ թէ հրամանատարք չը-
զօրանայութ թագաւորութեան եւ թէին ածե-
լեւու գ. բ ատեն Թթակենացոց զօրաբանն-
Սրբեկեան մէ թէին անջախտիք վիր տեսնա-
յաժմ անէկ երկու ուրիշ սահմանադաւառք եւ ո-
բաժնութիւն, պղիմին՝ Կապուառովիիս (Հին Կապո-
ւովիիս թ.) եւ Սելեսկիս (Հին Խուարիիս), որո-
ւունակալք Արեւելքնէն բոլորին ակախ հրա-
մանադաւառքիւն սուէին: Առաջնո՞ն առ կոս-
տիք. կը կոչուի (վնա թէնք. 20, 1 և 10) Կապու-
ւովիիս Փարք, որ այն ինչ զանոն թէ եմ զանո-
ւուս: Բացայս եւս կը գտէ վիճ: Վարչութեա-
յստեսնան, մէջ 224, 18, թէ յստախա-
կապուվիիս Արեւելքնան բանակաթեմն մէկ վա-
որ (ԱՐՄԱ): կը հացուցաներ, որ յետու զատ գո-
մարտակի կամ բանակաթեմ վիրած ուեցաւ: Ի
Սելեսկիս՝ անկախ ըւստուի հանգերեա, երկոր-
հարքի հրամանատարութիւն ուներ միայն և
հետեւորիք իր կուակալը ոչ թէ ուրաց մէջ
(Հատուածապետ), պղ պարզապէս չէ ըսուրաքի
(սահմանակազ կամ) կը յուջօրչուէր: Ասկէ բաց-
յաց կը տեսնալ Սելեսկիս սահմանատա-
րի սանունքութիւնը, պետութեան համ-
անենքած մէջ կարեւութեան ինչ:

Աերջապէս Հայկական մեծ բանակաթեաւ
առ փոքր թէ եմ մ'ամփիփոխիլ այս ժամանակնեւ
կ'իսաւ ։ Իրեւ կ'ածախատավ Սեբեկիոյ նման՝ Սա-
մանական կ իմաստ մ'իշխանութեան նմէնթական
Քարսիանոն թէ եմք, ու Ա. Գաղամափյու եւ Ա. Կ.
պ սովորիլոյ մասերէն կազմաւած էր: “Միջնին կոր-
աշխարհին (Կամբաց) անուանէր Քարսիանոն” կամ
հանեւ անմենի Քարսին կոչեցին ըստ որ ընդայ-
ցյա զանձն երեսուն ի պատերազմնան միջամատ ըն-
գեր Պարսից, Կասա, Վան, Թեմ. 20, 4: Ա
դիւնահան աւանութեան մեջ եթէ գտնուի ի
պատմական բան մը, սակայն զ ժամանէք գ ժամանէ-
ի ժամանակ օրոշչել Բէլսիփիկի կամ Մերկարա-
Նըրշունի Արսանանց դէմ մղած պատերազմներու-
մը վար կարելի է մասնել, ինչու որ ըստ իրեն Խո-
գագրէի այս անուան գոյաւթիւնը առ առավի-
չեաւ Սիրապէլ Թօնով կընաւ յետագուիւ ։ Իր-
նայ և Նիկեփորոսյ ընդդէմ Արքարացոց սուս-
ականութեան ալ աշյալող եւ բար մ'ուսեցած էր
Ուստի ե այս պատմական կարելի չէ մէկնութիւն, քա-
մինին Հայկական թէ եմք աշխատելուն պատմա-
ի հարկէ բարդացին ատարել բար մ'ըրլարոս էր

Հայոց բազմաթիվ տարրերը բան մ' ըլլալու էր։
Խաղաղութեան կառավարութեան 15-րդ հազար թվական

անմիտ ու անխօսիւրդ գործ մի կընէ, դրենէ՛ իւր
մայրը, գործեալ քահակառաթեան ամբանադրվ։
Այսպահ թարգութեան ամբանադրվ է առ Հայկական թեամ-
բանութիւնն կը յարացան էւ եւ իւր ընդհ. հրամա-
նատար զնէնքը, որ պաշտօնէն վար առնելելով
կ. Պոլոս կոչուած ու Պատրիկ աստիզոն ընդունած
էր, սպառնակը եւ իր պահանձէ Հանեալա-
տարին 793, 94 իւրաց վլաճիկ շատ աւելի կունակաց-
իւրաքարութ կ առնելու. « Ցայտաց ամի ուսեւ կ կայ-
եթէ կայսրն կոստանդինոս եւ իսկեւ աչ զնէքը-
սեայ, կաեւալ զրուալուս իւրեանց զիեկուրոս եւ
զնամն կիւտան՝ արկինի ի սասաւ ։ Խուս զրուալ վիեկ
այս թագաւորն, աւապէր ի վլրայ նոցա զնու-
անանինս Արաւաչիր զիինաւակ-անձնասահապետ
իւր եւ գերիւուքերէս զրուալոր Բուկեղարացօց,
ընդ գունզու իւրանինք թե նիմից, զի ի հանգա-
գութիւն անապահ անցիցն: Խուկ այս հարեալ նոցա
ի գիմի, զերսուին եւս զրուալ ամի եւ իւ կոյսացա-
ցին. բազում անկան իւրիկունն կոյման յառաջ-
նուում ամի ընդդիմունի, յամեանն նոյներերի...
Յետ հանդիր Ս. Զատիկին կայսր զամեանյան հա-
մորէն գումարտական զիւրապանչիր թե նիմին չոչը-
ր զիւրէն աւաել նոտաց զնացի իւրաց թե նիմին Հայոց
մասի պատերազման. Ի քանիներոր եւ թեմերոր
աւոր ամեանն Մայրիս, յառաջում ամի ընդդիմ-
ուինի, յամեալ կիւրեակի Գևենեանուանուց Հարան
ընդ մինանս. այլ նենդ ործեալ նիզակակացաց
Հայոց մասնեցին զնոս եւ կայեալ (կայսեր) զպա-
տեալուն զամեայն, եւ համանել զգուսէ զնդրու-
սիինեայ, ամեապահի եւ զնոցին վաշտապետի,
դիմուփիկուց վաշտապետի եւ դիմրդորի եւ կովակ-
պարու Ախնապետուց զաղպահին ի մաս-
տեալ անի մասնեցան ի անձնան զն զպա-
րեաց: Եւ հանեալ արս բիւրաւոր յամրոց անտի
(Կողնիս), եւոյժ զնոս կապեալ ի քաղզուն ընդ-
գուռն նուզարանացուց: Ն քաններոր շորորդ
աւոր Անոնիս անայ, յիշերապաթուոյ, իւրեան իւր-
ապանչիր ի նոցանէ սեւապերզվ դրոշմաւ նո-
անկէ: Հայ նենդաւոր, եւ ցուէ զնոս ընդ Ախիկ-
ցիս եւ ընդ պլ կովուն թեգի. 726, 5 - 727, 7.
Զարաբարյոց մօրն ապեցութեան առակ եղող
անհարացի կայսրոյ, իւր ամեանական կիւնանու-
թեան ամեանահաւատարիմ նեցուկեն ալ այս
եղանակու քայլայքից ֆացուց: Հայկական գուռ-
մարակաիր մէն ամիւ անհամար հայպանի զրա-
չակ իւ ծառապէին: Լւսուն գ. ի ժամանակի: Ար-
տաւազը՝ իւր հասուածափառ, ինչպէս անուեն
իսկ յայտի է, ի ծնէ Հայ էր (թէրեւս Պահլաւունի):
Հայ նախարար (օգրաքա) եւ ապատը (ԱՇՈՅ):
Արաբաց հետ հսկական այրումին (Կաթոլա-
րուք ներացա) ամենէն ընթիւ մաս կը կազմին:
Ըրդ այս արի ու անվեհէր գունը իւր նախկին
մեծութենէն բալըրովին մերկացած՝ ատօնմանարք
կը լլայ: Հետու ու բարսու զօրականներ բալիցացած
քանին մի ծախս Անիկիլոյ ու արեւմտան կզակաց
ապատու զօրանոցներու կը դրսին: ու անուպա-
տաւու զօրանոցներու կը դրսին:

Հ Թեսֆ. 724: 8: Այս շատ կարեւոր կտօրէն կ'իմա-
նանք (թէ). Հայական թէմին հրամանատարութիւնը՝ նոյն
առեններու ոչ-Պատրիարք եւս կը յանցուեմ:

կան ծառոյութիւնը մշտնջենաւոր պատերազմ մին
էր ի կենս եւ ի մահ ընդդեմ սպատիական-ափիթ-
կան կորուսն՝ Հայութան բանակի դ էմ ձեռք
առնունց այսխոտ միջնորդներն ահա սկլիզ եղան, սոյն
բանակաթեմին՝ քանի մը մասնաց բանուելով,
երկու նոր — Քարսիան եւ կարգիս (Պողմանեան
Պողման եւ Փասիսի մեկ ճանք) — զօրաբաժնենքու
ծնունդ տրուելուն՝ Քարսիան մինչեւ նոր ատեն
Հայութան թե եմին մեկ վաշտն էր: Անկախաթեման
բարձրացած այս զօրաբաժնի հրամանատարին պա-
տուոյ աստիճանի՝ առ ժամ Սահմանական կուն
էր կի: Համբ համբ ժամբ տարի թիգ հ. Հրամա-
նատարութեան աստիճանին կը բարձրանայ: Կա-
պադուիլիս նահանգին Հայութան բանակաթեմին
անշատուելն ետքը, Սեր ծովու ծովելքերեայ ա-
րեւելան երիբանը ալ Հայութան զառաւելով
ուրբյու թե եմի մը կը բարձրանարին խոզդիս անուածք,
որ նահանգին ժամանակին հետին ագդագրական
տեսակէտէ առեալ մեծ նշանակութիւն ունեցող
եւ մանական շատ հին ազգերու բնակարան երդու
այս ծովիգերքին շատն էր: Այս զօրաբաժնին սա-
համանատարը համականակացյան առաջնոյն պէտ
Սահմանական եղած պիտի ըլլայ:

(Հայութանիւիք:)

ՊՐՈՓ. Հ. ԳԵՂՋԸՐ

ԵՎԼԱԾՆԹՈՒԳՈՒՅՈՅ ԼԵՑՈՒՐԴԻ ԺՈՂԱՎՐԴԻ ՊՈԽԵՑ-
ԹԵԱՆ Վ. ՉՈՒԹԻՒԽԻՆԸ ԵԶԳԵՑԵԱՅ ԶԵՒՔՔ Կ'ԵԱԾՆ-
— ԸՆՈՒՅ ՊԵՏՑՎԱՆԱԹԻՒԽԻՆ ԽԵՎՈՒՐԵԱՆԵՐԻ ԱԻ
ՊՈՒՑԿԱՆԱԹԻՒԽԻՆԵՐԻ: Էլ:

(Հայութանաւելուան:)

Ինչպէս որ Եղիսաբեթուպոլսյ եկեղեցա-
կան ու աշխարհային վարչութիւնն արժեցոց իր
ազգեցութիւնը լատուն եկախովոսին առնեն, ա-
նանի ալ հայ կղերը միշտն յն հեղինակութիւնը
բանեցու մրգայինի հասարակութեան վայ:

Ինչպէս յայսնի է, Եղիսաբեթուպոլսյ
քաղաքային հայ եկեղեցյոյն վայ պաշտպանու-
թեան իրաւունք ունենալովն ընդունեցաւ քանի
մ'արտօնութիւն եւ իշխանութիւն այս եկեղեց-
յոյն վայ հայց ասով՝ նաև հայ կղերը: քա-
ղաքային իշխանութեան ձեռքէն, իրեն համար
շատ մը նպաստաւոր ու օգտակար բաներ փրուց,
որոնք, քաղաքային պաշտպանութեան իրաւունց
ընական իշխեւութիւններն, այսինքն՝ պարտա-
կանութիւններն էին:

Եղիսաբեթուպոլսյ քաղաքային վարչու-
թիւնն իր պաշտպանութեան իրաւունքը (patro-
natus) ընդունեցաւ, եկեղեցի շնելու, եկեղեցի
պահանելու եւ եկեղեցականց հասոյթը հո-
գալու ամրուոսվ՝ առաքելական իշխանապետ-
կանութիւններն էին:

սերաց՝ արտօնութեանց թղթերուն եւ ուրիշ
պատճեններուն մէջն:

Զնակատերլով ան պարտականութիւնը, որ
քաղաքին հայ եկեղեցւոյն եւ իր պաշտօնեանե-
րուն Նկատմամբ կարուց Զ. ի եւ Մարիամ թե-
րիղայի արտօնութեանց կոնդակներուն Ա. կե-
տին մէջ — ասոր վլայօք — կը պարունակուին՝
— պաշտպանութեան պարտականութեանց բա-
ցատրութիւնը յայսնապէս կը գտննենք Յովէփ
Բ. եւ Ֆերդինանդուն Ե. Կայսեր տուչութեանց
թղթերուն մէջ:

Ցովէկի Բ. 1786 գեկա. 26ին տուած
պատճենն է. կետին մէջ, այսպէս կըսէ ի մէջ
այլոց. “Կու տակը այս քաղաքն պաշտպանու-
թեան իրաւունքն, որուն հետեւութեամբ, ուրիշ
քաղաքայ ստվորութեամբ համեատ կարենայ ի-
րեն քահանայ ընտրել: Բայց այն բացորոշ պար-
տականութեամբ, որ քաղաքն՝ այս քահանային
եւ անոր օգնականներուն պարտական է պարտ
ու պաշտամ հոգատարութիւնն ընելու. ինչպէս որ
առ բանս ուրիշ առանձնաշնորհութեանց ձեռք
ալ սրբացած է ն”:

Նման օրինակ կարգագրութիւն կը գտնենք
Քերդինանդուն Ե. ի. 1837. աւգոստ. 15ին տուած
յայտարարութեան է. կետին մէջ: “Կու տակը
այս քաղաքին, ընդունուած օրինաց իմաստն
համեատ պաշտպանութեան իրաւունքը առ այն,
որ իւր ժողովրդապետն, ինք կարենայ ընտրել:
Բայց այն բացորոշ յայտարարութեամբ, որ այս
ժողովրդապետին եւ իր Անդղյօֆ՝ Դրանսիլուանիս
եպիհովոսը, քաղաքին հին եկեղեցին օծեց: Ասի-
կա էր երկրորդ հայ եկեղեցին, եւ հասարա-
կութեան ստացուածքովը կանգնուած: Անկիս-
տունդուն գործիք կոմին, Դրանսիլուանիս այն
ասենի կառավարին ներկայութեամբն օծուելով՝
հասարակութեան պաշտպանութեան իրաւունքը
հանչցուեցաւ:

Պարյանի կոմին եպիսկոպոսն 1781 նոյեմ.
1ին ըրած այցարարութեան պատճենին մէջ կը

1 Տես Հայ. Ա. 75 և 207:

2 Տես Ցովէկի կայսեր Եղիսաբեթուպոլսյ քաղաքին
ուրիշ արտօնութեան կոնդակին Է. կետը. Հայ. Բ. 332:
3 Համեատ 258 էլլին հետ: